voqeaning aniq vaqtini emas, uning ong lahzasidan avval sodir bo‘lganini bildiradi. Ingliz materialida bunday munosabat modal fe’l va oldinlik shaklining birikuvi orqali ifodalanadi. Leksik ko‘rsatkichlarning vazifasida ham farq mavjud. Ingliz materialida vaqtga ishora qiluvchi birliklar eslanayotgan sahna tasviriga singib ketsa, o‘zbek materialida ular ko‘proq retrospektiv parchani ramkalashga xizmat qiladi. Cho‘lpon matnidagi “shu topda” birikmasi ong lahzasini belgilab, ko‘pincha parchaning kirish qismida keladi. Shunday qilib, farq leksik ko‘rsatkichning mavjudligida emas, uning matndagi funksional o‘rnida namoyon bo‘ladi.

Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, har ikki materialda retrospektiv parchalar oldinlik ko‘rsatkichlarining zichlashuvi bilan tavsiflanadi. Biroq bu zichlashuvning shakli bir xil emas. Ingliz materialida ko‘rsatkichlar parcha bo‘ylab tarqalib, tasvir tarkibiga singadi, o‘zbek materialida esa ko‘proq parcha chegaralarida jamlanib, ramkalash vazifasini bajaradi. Mazkur tafovut tanlangan materiallarda ingliz tilidagi grammatik zamon shakllari va o‘zbek tilidagi analitik qurilmalarning retrospektiv vaqtni tashkil etishdagi funksional imkoniyatlari turlicha ekanini ko‘rsatadi.

**Xulosa.** Retrospektiv ichki monolog parchalarida vaqt munosabati uch nuqta orasida quriladi va qiyos nuqtasi bayonchiga emas, personajga bog‘lanadi. Aynan shu bog‘lanish zamon shakllarining o‘qilishini o‘zgartiradi hamda hozirgi zamon shaklining o‘tmish voqeasini ifodalash imkonini beradi. Ingliz materialida oldinlik grammatik shakl bilan majburiy ifodalanadi va ko‘rsatkichlar parcha ichida tarqoq joylashadi. O‘zbek materialida ayni ma’no analitik qurilma bilan beriladi va ko‘rsatkichlar parchaning chetiga to‘planib, chegara belgisi vazifasini bajaradi. Sifatdosh oborot bilan so‘roqli oldinlik shaklining birikuvi o‘zbek materialidagi eng barqaror qurilma sifatida qayd etildi. Keltirilgan misollar tanlangan uch asar doirasida amal qiladi va boshqa materialda qayta tekshirilishi talab etiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:**


(1). Reichenbach H. Elements of Symbolic Logic. New York, The Macmillan Company, 1947, 444 p.

(2). Comrie B. Tense. Cambridge, Cambridge University Press, 1985, 139 p.

(3). Weinrich H. Tempus: Besprochene und erzählte Welt. Stuttgart: W.Kohlhammer, 1964, 358 s.

(4). Тураева З.Я. Категория времени. Время грамматическое и время художественное. М., “Высшая школа”, 1979, 219 с.

(5). Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. Л., “Наука”, 1990, 263 с.

(6). Ҳожиев А. Ўзбек тилида феъл. Тошкент, “Фан”, 1973, 172-бет.

(7). Fleischman S. Tense and Narrativity. From Medieval Performance to Modern Fiction. Austin: University of Texas Press, 1990, 443 p.

(8). Woolf V. The Waves. London, The Hogarth Press, 1931, 324 p.

(9). Cho‘lpon A. Kecha va kunduz. Roman, Toshkent, “Sharq”, 2000, 288-bet.

(10). Qodiriy A. O‘tkan kunla. Roman, Toshkent, “Universitet”, 2018, 352-bet.



**Kuchkarova Ozodaxon Abakulovna (ADU mustaqil izlanuvchisi)**


## INGLIZ VA O‘ZBEK BADIYIY MATNLARIDA “YAXSHILIK” VA “YOMONLIK” KONSEPTUAL TIZIMINING LINGVOKULTUROLOGIK VA SEMANTIK TAHLILI


***Annotatsiya.*** *Ushbu ilmiy tadqiqotda ingliz va o‘zbek badiiy adabiyoti hamda aforistik manbalari negizida “yaxshilik” va “yomonlik” dixotomik konseptlarining lingvokulturologik hamda semantik-stilistik xususiyatlari qiyosiy tilshunoslik nuqtayi nazaridan chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ikki turli sivilizatsiyaga mansub xalqlarning milliy-madaniy dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlar tizimi hamda olamning lisoniy tasviri badiiy-tasviriy vositalar, zoonimik va somatik metaforalar, shuningdek, maxsus leksik-semantik markerlar orqali qanday namoyon bo‘lishi ochib berilgan.*



***Kalit so‘zlar:*** *lingvokulturologiya, konseptual tizim, dixotomiya, yaxshilik va yomonlik, somatik metafora, zoonimik obraz, olamning lisoniy tasviri, etnomadaniy spetsifika, axloqiy kategoriyalar.*


## ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ И СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ «ДОБРО» И «ЗЛО» В АНГЛИЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ


***Аннотация.*** *В данном научном исследовании с точки зрения сопоставительного языкознания проводится глубокий анализ лингвокультурологических и семантико-стилистических особенностей дихотомических концептов «добро» и «зло» на основе английской и узбекской художественной литературы, а также афористических источников. В ходе исследования раскрывается, как национально-культурное мировидение, система нравственных ценностей и языковая картина мира наро-*

*дов, принадлежащих к двум различным цивилизациям, проявляются через изобразительно-выразительные средства, зоонимические и соматические метафоры, а также специальные лексико-семантические маркеры.*

***Ключевые слова:*** *лингвокультурология, концептуальная система, дихотомия, добро и зло, соматическая метафора, зоонимический образ, языковая картина мира, этнокультурная специфика, нравственные категории.*

## LINGUACULTUROLOGICAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF THE CONCEPTUAL SYSTEM OF "GOODNESS" AND "EVIL" IN ENGLISH AND UZBEK LITERARY TEXTS

***Annotation.*** *This scientific study presents an in-depth comparative-linguistic analysis of the linguaculturological, semantic, and stylistic characteristics of the dichotomous concepts of "goodness" and "evil," based on English and Uzbek literary works and aphoristic sources. The research reveals how the national-cultural worldview, system of moral values, and linguistic picture of the world of peoples belonging to two distinct civilizations are manifested through artistic-figurative devices, zoonymic and somatic metaphors, as well as specific lexical-semantic markers.*

***Keywords:*** *linguaculturology, conceptual system, dichotomy, goodness and evil, somatic metaphor, zoonymic image, linguistic picture of the world, ethnocultural specificity, moral categories.*

**Kirish.** Zamonaviy antropotsentrik tilshunoslikning eng jadal rivojlanib borayotgan yo'nalishlaridan biri bo'lmish lingvokulturologiya til va madaniyatning o'zaro uzviy aloqasini, madaniy fenomenlarning lisoniy birliklarda aks etishi va shakllanishi qonuniyatlarini tadqiq etadi (V.A.Maslova, V.V.Vorobyov, S.G. Vorkachyov). Mazkur fan sohasining tayanch va bazaviy kategoriyasi hisoblangan *lingvokulturologik konsept* S.G.Vorkachyovning haqli e'tiroficha, "til ifodasiga ega bo'lgan va etnomadaniy o'ziga xoslik bilan belgilangan jamoaviy bilim hamda xotira birligi" sifatini namoyon etadi.

**Tadqiqot metodologiyasi.** Badiiy materiallarni tahlil qilish va guruhlashda sakkizta tayanch konseptual-obrazli mezon (semantik guruh) ishlab chiqildi:

| T/r | Konseptual makrokategoriya | Mikrokonseptual mezonlar (Semantik guruhlar) |
|---|---|---|
| 1 | **Yaxshilik (Goodness)** | 1) mehr-shafqat va saxovat; 2) sadoqat va vafo; 3) donolik va ma'rifat; 4) adolat va halollik. |
| 2 | **Yomonlik (Evil)** | 5) xiyonat va makr; 6) zulm va kibr; 7) munofiqlik va hasad; 8) ochko'zlik va nafs. |

**Natijalar va ularning natijaviy tahlili (results). Mehr-shafqat va saxovat obrazlarining lisoniy reallashuvi.**

J.Tolkienning "Uzuklar hukmdori" romanida Gandalf obrazi orqali mehr-shafqatning meta-fizik talqini beriladi. Frodo Gollumni zudlik bilan o'ldirish kerak edi, deganida Gandalf shunday deydi: *"Pity? It was Pity that stayed his hand. Pity, and Mercy: not to strike without need"* ("Rahmmi? Uning qo'lini to'xtatgan narsa aynan Rahm edi. Rahm va Shafqat: ehtiyojsiz zarba bermaslik"). Bu o'rinda mehr-shafqat hissiy tuyg'u emas, balki taqdir burilishlarini belgilaydigan oliy irodaviy tanlov sifatida namoyon bo'ladi. Gandalfning davom etib aytgan *"Many that live deserve death. And some that die deserve life. Can you give it to them?"* hamda *"even the very wise cannot see all ends"* mulohazalari inson idrokining cheklanganligini va shuning uchun ham rahmdillik axloqiy va ratsional zarurat ekanini uqtiradi. J.Miltonning "Yo'qotilgan jannat" dostonida esa mehr-shafqat ilohiy inoyat sifatida shakllanadi: *"Man therefore shall find grace"*. Ingliz paremiyasida esa bu tushuncha *"Goodness is love in action"* formulasi orqali amaliy va faol harakat deb belgilanadi.

O'zbek badiiy tafakkurida esa mehr-shafqat va saxovat mavhum kategoriyalardan ko'ra ko'proq konkret tana a'zolari (somatizmlar) va jamoaviy-oilaviy munosabatlar ramzlari orqali moddiylashtiriladi. "O'tkan kunlar" romanida Otabekning Hasanaliga qarata aytgan *"Otam bo'lmasangiz ham, otamdan ortiq ko'raman"* e'tirofi qondoshlik aloqalaridan ustun qo'yilgan ma'naviy-axloqiy va oilaviy mehrni ifodalaydi. Romanda sadoqatli do'st G'ulomjonning *"Bormisan, jigarim! Salomatmisan!"* deya bag'riga bosishi mehrning *jigar* somatik metaforasi orqali berilishining yorqin namunasidir. Shuningdek, sevikli yorga nisbatan qo'llangan *"ko'zimning nuri, ko'z qorachig'im"* birikmalari mehr-muhabbatning insoniy idrokdagi eng

aziz tana a'zosi ko'z bilan bog'lanishini ko'rsatadi. "Mehrobdan chayon"da yetim bolaga nisbatan ko'rsatilgan saxovat *"bolani yoshlig'idan oz farzandimizdek parvarish qildiq"* iborasi orqali ifodalanib, o'zbek oilaviy-jamoaviy axloqining asosini ko'rsatadi. Tog'ay Murodning "Otamdan qolgan dalalar" romanida esa bu qirra mehnatchi insonga nisbatan jamoaviy ehtirom shaklida *"yo'ldan o'tkich-ketkichlar bobomizga 'hormang' etadi"* tarzida namoyon bo'ladi; bu o'rinda "hormang" lisoniy formulasi o'zbek kollektivistik mehr-oqibatining doimiy lingvokulturoloji markeri hisoblanadi.

**Sadoqat va vafo obrazlarining lingvokulturologik xususiyatlari.** Sadoqat va vafo axloqiy tizimning eng mustahkam ijtimoiy poydevoridir. Ingliz badiiy matnlarida vafo va sadoqat *faithful, loyal* leksemalari hamda do'stlik/birodarlik (*fellowship, friendship*) va ilohiy burch (*obedience*) kategoriyalari bilan birikadi. Ingliz aforizmida *"Nothing can be compared to a faithful friend"* iborasi sadoqatni dunyoviy boyliklardan ustun qo'yadi. J.Tolkien romanida Frodoning *"O Gandalf, best of friends, what am I to do?"* tarzidagi murojaati sadoqatning do'stona hamrohlik va cheksiz ishonchdagi ko'rinishini bildiradi. J. Miltondagi sadoqat esa qat'iy ilohiy itoat va burch bilan izohlanadi: *"the sole command, sole pledge of his obedience"*. Avgustin aforizmidagi *"The good man is free, even if he is a slave"* hikmati esa sadoqat va vafoni tashqi holatdan emas, balki ichki ma'naviy erkinlik va vijdonga sodiqlikdan qidiradi.

O'zbek adabiy matnlarida sadoqat va vafo konsepti serqirra va emotsional jihatdan nihoyatda to'yingan. "O'tkan kunlar"da Hasanali obrazining Otabekka bo'lgan munosabati xizmatkorlikdan yuqori turuvchi ota-bolalik va mutlaq sadoqat timsoliga aylanadi: u *"bekning har bir siriga o'zini mahkam deb hisoblag'an"* sodiq shaxsdir. Davlatga sodiqlik esa davr lisoniy uslubida *"davlatning sodiq qullaridan bo'lg'an kaminayi xolis"* birikmasi orqali ifodalanadi. Kumush obrazi vafoning oliy timsoli bo'lib, uning Otabekka yozgan maktubidagi *"Vafosizga. Men o'zimning bu maktubimni ko'z yoshlarim bilan yozaman"* degan iztirobli sadoqati antiteza usulida–"vafosiz" inkori orqali vafo qadriyatini yanada bo'rttirib beradi. "Mehrobdan chayon"da sadoqat *"valiyi ne'mat"* (homiy, risq beruvchi) tushunchasi bilan birikadi: *"yangi ulamolar o'z valiyi ne'matlari bo'lg'an Madalixong'a xiyonat qilmaydirlar"*. Bu o'zbek madaniyatida sadoqatning tuz-namak, ne'mat va minnatdorlik konseptual zanjiri bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi. Tog'ay Murodda sadoqat yerga va e'tiqodga sodiqlik shaklida *"bobomiz kalima qaytarib-qaytarib ketmon chopadi"* ramziy detali orqali namoyon bo'ladi.

**Adolat va halollik konseptining qiyosiy-semantik tahlili.** Adolat va halollik – ijtimoiy-huquqiy hamda shaxsiy-axloqiy poklikning asosiy o'lchovidir. Ingliz adabiyotida adolat ko'pincha ilohiy tartib (*Eternal Justice*) hamda ijtimoiy burch va intizom (*order, social responsibility*) sifatida namoyon bo'ladi. J.Miltonda do'zax to'g'risida gapirilganda *"Such place Eternal Justice has prepared for those rebellious"* iborasi qo'llaniladi, ya'ni, adolat isyonkor va yovuz kuchlarni jazolovchi oliy ilohiy qonundir. J.Ostin romanlarida adolat va halollik ijtimoiy mas'uliyat hamda ichki va tashqi tartib (order) bilan bog'lanadi: *"true aristocracy is necessarily linked to social responsibility"* hamda *"The order is a sign of morality"*. Tolkien asarida esa adolatli hukm shoshqaloqlikdan tiyilishni talab qiladi: *Do not be too eager to deal out death in judgement"*.

O'zbek adabiyotida adolat va halollik kategoriyalari, eng avvalo, shaxsiy vijdon va diniy-shar'iy poklik (halol va harom) tushunchalari bilan uzviy bo'ladi. "Mehrobdan chayon"da Anvar obrazi orqali halollikning mutlaq normasi beriladi: *"men bunday vijdonsizlik uchun yaratilmag'an o'xshayman"*. "O'tkan kunlar"da Otabekning adolatparvarligi zulmga va haqsizlikka qarshi isyonda ko'rinadi: *"Azizbek zulmidan aholi juda to'yg'an"*. Halollik tushunchasi o'zbek tilida shar'iy hukm va halol mehnat kategoriyalari orqali aks etadi: *"mavizni tamom shar'iy qilib tayyorlayman... hallolig'iga fatvo berib"*. Tog'ay Murod romanida halol mehnat obrazli va badiiy metaforalar vositasida ifodalanadi: *"ona sutiday oppoq, halol 'oq oltin'imizni yig'ib-terib olaylik"*. Bu o'rinda halollikning "ona suti" va "oppoq" rang simvolikasi bilan birikishi o'zbek lingvokulturasiga xos xarakterli belgi hisoblanadi. Adolatning yo'qolishi esa *"Insofsiz, adolatsiz!"* undovlari orqali insof va vijdon tushunchalari bilan tutashtiriladi.

**Xiyonat va makr obrazlarining zoonimik va semantik moddiylashuvi.** Yomonlik konseptual makro-maydonida xiyonat, makr va aldov yetakchi salbiy o'rin egallaydi. Ingliz va o'zbek dillarda ushbu salbiy sifatlarni obrazli aks ettirish uchun zoonimik metaforalar hamda diniy-mifologik ramzlardan keng foydalaniladi. Ingliz adabiyotida makr va xiyonat *guile, deceit, treachery, betrayal* leksemalari bilan ifodalanadi. J.Miltonning "Yo'qotilgan jannat" dostonida Shayton (Satan) – makr va xiyonatning bosh timsolidir. U *"Th' infernal Serpent; he it was whose guile, stirred up with envy and revenge, deceived the mother of mankind"* deya ta'riflanadi. Bu o'rinda makr va xiyonat bibliyaviy-xristian mifologiyasiga xos bo'lgan **ilon** (serpent) simvolikasi bilan moddiylashtiriladi. Yovuzlik so'zdagi va harakatdagi aldov orqali amalga osha-

di: *"his words held both menace and deceit"* hamda *"by some false guile pervert"*. U.Shekspirning "Otello" fojiasidagi Iago obrazi ham ishonchni suiiste'mol qiluvchi makr va xiyonatning kanonik namunasidir.

**Munozara (Discussion). 1. Individualizm va kollektivizm opponentligi.** Ingliz badiiy va aforistik matnlarida yaxshilik va yomonlik kategoriyalari, eng avvalo, shaxsiy-irodaviy tanlov (pity, mercy), shaxsiy mas'uliyat va ilohiy-ruhiy burch (pride-obedience) doirasida idrok etiladi. Personaj o'z tanlovi uchun ilohiy va ma'naviy tartib oldida shaxsan javobgardir. O'zbek badiiy va paremiologik fondida esa axloqiy baho berishda ijtimoiy-jamoaviy munosabatlar, qarindoshchilik ties (jigar, el-yurt), insof, tuz-namak va jamoaviy majburiyatlar yetakchi o'rin egallaydi. Yaxshilik va yomonlik shaxsiy freymdan tashqariga chiqib, butun jamoa va el-yurt manfaatlariga ta'sir ko'rsatuvchi hodisa sifatida talqin qilinadi.

**2. Metaforizatsiya va lisoniy moddiylashuv manbalari.** Har ikkala til madaniyatida ham mavhum axloqiy tushunchalarni konkretlashtirish uchun metaforik ko'chimlarga murojaat qilinadi, biroq metaforalarning manbasi keskin farqlanadi. O'zbek tilida ezoz, mehr, sadoqat hamda halollikni ifodalashda somatik metaforalar (*jigar, ko'z qorachig'i*) va tabiat/oziq-ovqat obyektlari (*ona suti, oppoq oq oltin*) ustuvorlik qiladi. Ingliz tilida esa ko'proq abstrakt-diniy va falsafiy kategoriyalar (*grace, mercy, eternal justice, order*) asosiy rolni o'ynaydi.

**Xulosa (Conclusion).** O'tkazilgan lingvokulturologik va semantik-qiyosiy tadqiqot natijasida quyidagi umumlashtiruvchi xulosalarga kelindi: "yaxshilik" va "yomonlik" dixotomiyasi ingliz va o'zbek badiiy va aforistik matnlarida shunchaki leksik va stilistik vositalar to'plami bo'lib qolmay, balki har bir xalqning ko'p asrlik etnomadaniy, falsafiy-diniy va ijtimoiy dunyoqarashini o'zida mujassam etgan murakkab lingvokulturologik konseptual tizimdir. Ingliz tilida yaxshilik va yomonlik kategoriyalari ko'proq xristian metafizikasi, shaxsiy-irodaviy ma'naviy tanlov, ratsional idrok hamda kibr va burch qarama-qarshiligi (pride vs obedience) atrofida shakllangan bo'lsa, o'zbek tilida ular islomiy-irfoniy qadriyatlar, jamoaviy mehr-oqibat, insof, shar'iy halollik hamda zulm va mazlumlik dixotomiyasi doirasida reallashadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References):**


(1). Маслова В.А. Лингвокультурология. Москва, «Академия», 2001, с. 208.

(2). Воробьев В.В. Лингвокультурология: теория и методы. Москва, «RUDN», 2008, с. 336.

(3). Воркачёв С.Г. Лингвокультурология, элита, концепт:теория и практика. Москва, "Gnosis", 2007, с. 280.

(4). Normamatov F.K. Badiiy matnda yaxshilik va yomonlik konseptlarining lingvopragmatik xususiyatlari. "Filologiya masalalari", Toshkent, 2019, 3-son, 45–52-betlar.

(5). Tursunbayeva Sh. Ingliz va o'zbek xalq og'zaki ijodida axloqiy konseptlarning milliy-madaniy xususiyatlari. Toshkent, "Fan", 2020, 164-bet.

(6). Lukomska A. Thick Ethical Concepts in Modern Metaethics and Linguistic Analysis. Journal of Pragmatics and Ethics. Cambridge, 2018, vol. 14, p. 112–128.

(7). Williams B. Ethics and the Limits of Philosophy. London, Routledge, 2011, 256 p.

(8). Qodiriy A. O'tkan kunlar. Toshkent, Sharq, 2018, 384-bet.



**Palvanova Saboxat Baxtiyorovna (Urganch shahar 1-son umumiy o'rta ta'lim maktabi ingliz tili fani o'qituvchisi; Palvanovasaboxat15@gmail.com; Orcid: https://orcid.org/0009-0007-7492-5662)**


## INGLIZ VA O'ZBEK TILIDAGI REKLAMA SHIORLARINING LINGVOKULTUROLOGIK VA PRAGMATIK XUSUSIYATLARI


***Annotatsiya.*** *Maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi reklama shiorlari siyosiy hamda tijoriy diskurs doirasida lingvokulturologik va pragmalingvistik nuqtayi nazardan qiyoslanadi. Muallif shakllantirgan qiyosiy korpusdagi har bir birlik olti mezon – madaniy qadriyat, konseptual metafora modeli, adresatning lisoniy konstruksiyasi, sintaktik shakl, uslubiy vosita va pragmatik funksiya – bo'yicha izohlangan. Tahlil qisqalik, baholovchilik, emotsionallik va metaforik zichlik ikki tilda universal ekanini, adresatni qurish usuli, direktivlikning muloyimlashtirilishi va paremiologik qolipdan foydalanish darajasi esa farqlanishini ko'rsatdi.*



***Kalit so'zlar:*** *reklama shiori, lingvokulturologiya, pragmatika, nutqiy akt, konseptual metafora, adresat, nutqiy odob, qiyosiy tahlil.*


## ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ И ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕКЛАМНЫХ СЛОГАНОВ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ


***Аннотация.*** *В статье рекламные слоганы английского и узбекского языков сопоставляются в рамках политического и коммерческого дискурса с лингвокультурологической и прагмалингвисти-*